

УДК 101.1:316

СУТНІСТЬ ІНСТИТУТУ ОСВІТИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

О.Л.Писаренко

*аспірантка Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут»*

У статті розглянуто сутність інституту освіти в інформаційному суспільстві. Розглянуто зміни змісту суспільного виробництва, у всіх його чотирьох формах, в умовах інформаційного суспільства. Встановлено вплив процесу освіти на всі форми суспільного виробництва, а також на розвиток суспільних індивідів зокрема та інформаційного суспільства загалом.

Ключові слова: інформаційне суспільство, суспільне виробництво, освіта, соціалізація, інформатизація.

Останнім часом однією з ключових проблем, які дискутуються в рамках соціальних та філософських наук, є проблема становлення та буття інформаційного суспільства, а також весь спектр суспільно-детермінованих питань, які у зв'язку з підсиленням процесів інформатизації також проблематизуються.

Необхідним наслідком інформатизації суспільства як соціальної системи стає інформатизація всіх його підсистем, у тому числі інституту освіти. В соціальному контексті даний інститут є одним з важливих чинників формування і розвитку як окремих суспільних індивідів, так і суспільства загалом.

Дана стаття спирається на проблематику інформаційного суспільства у різних її аспектах за дослідженнями таких вчених як Уебстер Ф. та Масуда Й., які є, певною мірою, основами самої концепції інформаційного суспільства. Серед нових досліджень за основні у даній статті прийняті положення, що висувуються Щербиною В., а також положення дисертаційних матеріалів таких українських дослідників, як Даніліян В. та Мартинюк С.

Необхідно звернути увагу на думку, свого часу проголошену Ф.Уебстером: серед вчених, що займаються проблемами інформаційного суспільства, існує фундаментальний розкол. Одні вважають, що ми маємо справу з принципово новим типом суспільства, інші дотримуються ідеї соціальної спадкоємності, стверджуючи, що процеси інформатизації раніше встановлених відносин ще не означають появу нового суспільного устрою [12, 12].

Таким чином, метою даної статті є встановлення відмінностей інформаційного суспільства шляхом аналізу змін змісту суспільного виробництва, а також аналізу сутності інституту освіти в інформаційному суспільстві як визначального чиннику впливу на усі форми су-

спільного виробництва, а отже рушійної сили розвитку суспільства.

Для кращого розуміння проблеми варто навести декілька визначальних для даної статті тез.

1. Перше з початку нашої ери подвоєння знань людства відбулося в 1750 г., друге – на початку ХХ в., третє в 1950 р. Після 1950 р. подвоєння знань відбувалося кожні 10 років, після 1970 р. кожні 5 років, а після 1991 р. – щорічно. Обсяг знань у світі до початку ХХІ в. збільшився більш ніж в 250 тис. раз [6]. Цей підхід вносить нові відтінки в палітру кількісних уявлень про інформаційну революцію [3, 33].

2. Відомо, що інформація є однією з трьох (речовина, енергія, інформація) фундаментальних субстанцій матерії, що складають сутність всесвіту і охоплюють будь-який продукт розумової діяльності, перш за все знання [10, 12].

3. Вироблена в суспільстві інформація, будучи продуктом конкретної людської праці особливого роду — інтелектуальної праці, — виступає результатом пізнавально-перетворюючого акту критично мислячого розуму стосовно навколишньої його інформаційного середовища. Тому невизначеність виробленої інформації може виражатися й через невизначеності пізнаваного об'єкта, і через невизначеності системи, що пізнає [4, 47].

В контексті проблематики даної статті доцільно звернутися до суспільно-формаційного підходу до розуміння сутності інформаційного суспільства. А також до тези В.Іноземцева про те, що дана концепція може бути цілком несуперечливо поєднана з деякими методологічними настановами сучасних соціологічних і футурологічних систем Заходу, після чого виявиться досить діючим інструментом аналізу основних тенденцій, що існують у сьогоdnішньому світі [5].

К.Маркс писав: "Подібно тому, як разом з розвитком великої промисловості той базис, на якому вона заснована, – присвоєння чужого вільного часу — перестає становити або створювати багатство, так разом із цим її розвитком безпосередня праця як така перестає бути базисом виробництва тому, що, з одного боку, він перетворюється головним чином у діяльність по спостереженню і регулюванню, а потім і тому, що продукт перестає бути продуктом одиначної безпосередньої праці і у якості виробника виступає, скоріше, комбінація суспільної діяльності" [1, 218]. З цього погляду поняття "інформаційне суспільство" може бути правомірним, якщо під ним розуміти суспільство, що має базисом не присвоєння чужого вільного часу, а діяльність по створенню інформації ("спостереженню") і її перерозподілу ("регулюванню") [13, 161].

Оскільки саме суспільство являє собою цілісну систему, то і всі його складові частини – підсистеми, хоча і мають особливості, проте залишаються системно пов'язаними і наслідують визначальні якості всієї системи. Таким чином, розглядаючи питання інформаційності суспільства в цілому, не можна залишати поза увагою питання інформаційності його підсистем.

Отже необхідно казати не лише про інформаційне суспільство, а й про необхідний перехід інституту освіти (соціального інституту і підсистеми суспільства) до інформаційного стану.

Продовжуючи тему необхідно пригадати поняття суспільного виробництва людьми свого життя, що являються одним із всезагальних визначень суспільства. Теза, що нас тут особливо цікавить, що виробництво суспільного життя, окрім виробництва та відтворення матеріальних умов та і засобів життя, включає в себе також духовне виробництво, тобто «виробництво свідомості», «виробництво людей» як суспільних індивідів та виробництво «самої форми спілкування» [8], тобто, певного типу соціального зв'язку людей.

Суспільне виробництво в інформаційному суспільстві, у всіх чотирьох своїх формах, набуває нового змісту. Виробництво та відтворення матеріальних умов та засобів життя стають інформаційно-детермінованими процесами. Як помітив японський вчений Масуда: "Виробництво інформаційного продукту, а не продукту матеріального, буде рушійною силою творення й розвитку суспільства" [14, 29].

Інформаційне суспільство є сучасним станом цивілізаційного розвитку, сутність якого полягає у збільшенні масштабів створення, накопичення, передачі, обробки і використання інформації, перетворенні інформації і знання на продуктивні сили суспільства [11].

В даному контексті, за «виробництво людей» як суспільних індивідів відповідальний інститут освіти. Тут необхідно чітко розуміти, що надалі ці люди будуть виробляти форму спілкування і безпосередньо брати участь у матеріальному виробництві, що забезпечує саму життєдіяльність людей у всьому її різноманітті. Отже, опосередковано, інститут освіти закладає основу усіх форм суспільного виробництва.

Якщо детальніше розкрити сутність освіти, то необхідно відмітити, що освіту можна розглядати в двох аспектах.

По-перше, як первинну форму освіти, тобто як процес соціалізації особи. В даному контексті – як процес долучення особи до соціуму, осуспільнення, творення індивідуальної соціальності, тобто «виробництво свідомості» як власне людської свідомості.

В цьому контексті необхідно пригадати відому тезу К.Маркса: «Не свідомість людей визначає їх буття, а, навпаки, їх суспільне буття визначає їх свідомість» [7]. Таким чином, інформаційне суспільство, як особливий, інформаційно-детермінований спосіб суспільного буття, з необхідністю має творити інформаційну свідомість.

По-друге, як вторинну освіту, тобто як процес «інформатизації» індивіда. В даному випадку доцільна аналогія: соціалізація як долучення особи до суспільства, а «інформатизація» – як долучення вже соціалізованого індивіда до більш високого рівня інформації в її суспільно-значущому розумінні, як сукупності соціо-культурного надбання людства. Тобто, мова йде про освіту як процес «виробництва людини» як суспільного індивіда у повному розумінні.

Загалом, процеси соціалізації та «інформатизації» відрізняються за рівнем подання інформації та рівнем її сприйняття.

Так соціалізація передбачає навчання особи людському способу життя шляхом процесу розпредмечування-опредмечування, тобто осягнення, більшою мірою, матеріального світу – «світу речей».

«Інформатизація» передбачає навчання на більш високому рівні абстракції, як процес засвоєння безпосередньо інформації, навчання індивіда власне людському способу мислення, навчання навчанню. Мова йде про процес усвідомлення, тобто суб'єктивізації отриманої інформації, внаслідок чого вона перетворюється на власні знання індивіда. На цьому рівні освіти взаємодія відбувається вже зі «світом ідей».

Інформаційне суспільство передбачає не лише долучення індивіда до соціального, але й доручення його до інформаційного, як визначальних атрибутів суспільства, а отже і

людини як соціальної істоти, чи навіть соціо-інформаційної. У даному контексті, визначення «соціо-інформаційна» істота характеризує сам соціальний спосіб життя людини, адже буття соціального – це не що інше як інформаційна взаємодія суб'єктів на різних рівнях абстракції та сприйняття інформації: сенсорному, емоційному, інтуїтивному, логічному.

«Інформатизація» є необхідною складовою процесу освіти в інформаційному суспільстві. Це обумовлюється все наростаючі об'ємами інформації та зміною її ролі, все більшою кількістю та інтенсивністю інформаційних потоків, які для сучасної людини вже є об'єктивною реальністю.

Революція в сфері інформації набуває характеру глобального процесу. У ході його вирішується протиріччя між існуючими можливостями інформаційної індустрії й обмеженістю засобів, необхідних для задоволення інформаційних потреб людей і суспільства. Нагромадження все більших масивів хаотичної, фрагментарної інформації ускладнює оперативне прийняття рішень ділового й особистісного характеру. Суспільству бракує продуктивних організаційних форм і методів виокремлення потрібної інформації, її аналізу й приведення в стан, придатний для застосування. У наявності парадокс: недолік інформації в умовах її надлишку [6, 30].

В даних умовах «інформатизація», як допущення до інформації, навчання сприймати, усвідомлювати, суб'єктивувати інформацію і перетворювати її на знання, а не просто її накопичувати, і є тим механізмом, що допоможе розв'язати вищезазначене протиріччя.

Стосовно проблематики даної статті необхідно відмітити, різницю між інформацією і знаннями в контексті обговорюваної проблеми.

Не дивлячись на те, що з середини ХХ в. ведуться інтенсивні дослідження по проблемах, пов'язаних з інформаційними процесами [6, 32] доводиться констатувати, що загально-визнаного розуміння інформації немає дотепер [9]. Так, Т.Стонієр стверджує, що «живучи в суспільстві, яке ми самі називаємо інформаційним, ми, проте, не знаємо, що таке інформація» [11, 43].

Інформація, в даному контексті, – це об'єктивована форма знання. Це перетворене знання, яке міститься вже не у свідомості конкретного індивіда, а поза нею і не залежить від цієї свідомості та набуває форми доступної для сприйняття інших індивідів і суспільства в цілому. Саме в цій формі інформація може неконтрольовано накопичуватись і неповно використовуватись внаслідок своєї абстрактності, відчуженості від конкретних суспільних індивідів.

На противагу цьому, знання – це інформація, суб'єктивована свідомістю конкретного індивіда. Це інформація усвідомлена, перетворена із суспільно значущої, але абстрактної, форми у індивідуально значущу форму, із абстрактної інформації в конкретні, власні знання індивіда.

Стосовно сутності процесу освіти необхідно відмітити, що знання неможливо передати, передати можливо лише інформацію. І питання, чи перетвориться отримана інформація на власні знання індивіда, чи так і залишиться абстрактною інформацією, що він отримав і втратив чи просто зберігає, є одним із важливіших питань буття освіти.

Сутність процесу суб'єктивізації інформації полягає в тому, що отримана інформація буде не накопичуватися, а перетворюватися внаслідок усвідомлення індивідом на його власні знання. Дані знання, тобто інформація, але у її перетвореній формі, акумулюються свідомістю індивіда. Далі процес іде згідно діалектичного закону взаємопереходу кількісних і якісних змін: акумульовані свідомістю знання переходять міру і відбувається «стрибок» – перехід на якісно новий рівень.

Даний закон розкриває механізм формування нового, що розкриваються у двох вимірах:

- знання індивіда набувають нової якості – якісно нового рівня сприйняття і розуміння раніше усвідомлених речей;
- відбувається генерування нового знання.

Якісно нове знання, в свою чергу, може мати два аспекти буття:

- бути об'єктивоване у вигляді інформації, тобто у формі, що існує поза свідомістю конкретного індивіда, який згенерував це знання. Ця форма робить знання доступним для всіх інших індивідів і перетворює на суспільне надбання. З часом ця інформація може бути опредметнена у матеріальну форму. Важливим аспектом є те, що в такому випадку опредметнення буде опосередковуватись інформаційною формою буття знання, суспільним контекстом і суб'єктивізацією індивідів, що його здійснюватимуть;
- бути безпосередньо опредметнене індивідом, що його згенерував, у матеріальних результатах своєї діяльності.

Процес формування нового, як у формі нового рівня сприйняття чи вироблення нового знання, так і у формі матеріального втілення, є нічим іншим, як актом творчості. У першому випадку ми маємо справу з інтелектуальною творчістю, у другому – з творчістю матеріальною. Крім того, необхідно зауважити, що при безпосередньому опредметненні знання мова йде про індивідуальну творчість, при опосере-

дкованому опредметненні – про колективну чи, навіть, про суспільну творчість, залежно від ступеня опосередкованості.

У підсумку вищезазначеного необхідно відмітити два аспекти. По-перше, під час розгляду форм суспільного виробництва в контексті інформаційного суспільства ми перейшли від «виробництва свідомості» через «виробництво людей» як суспільних індивідів і виробництво «самого способу суспільного життя» до виробництва матеріального. Таким чином, дотримується принципу всезагального зв'язку в розрізі питань сутності інституту освіти в інформаційному суспільстві.

По-друге, розгляд процесу формування нового шляхом розгортання процесів суб'єк-

тивації–об'єктивації знання, розгортання процесів індивідуальної і суспільної творчості, розкриває рушійні сили розвитку як окремих індивідів так і інформаційного суспільства в цілому, а отже дотримується і сам принцип розвитку.

В результаті даного дослідження було сформульовано ряд перспективних наукових питань і задач, що мають стати предметом наступного розвитку роботи. В першу чергу до таких завдань, які потребують вирішення, доцільно віднести: Деталізація концепції «інформатизації»; Виділення та теоретичне обґрунтування положень концепції «інформатизації».

ЛІТЕРАТУРА

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. – М.: Academia, 1999. – 956 с.
2. Даніліян В.О. Інформаційне суспільство та перспективи його розвитку в Україні (соціально-філософський аналіз): Автореф. дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.03 / Харк. ун-т повітряних сил ім. І.Кожедуба. – Х., 2006. – 19 с.
3. Еляков А.Д. Современная информационная революция // Социологические исследования. – 2003. – № 10. – С. 29-38
4. Иванов Е.Ю. Ключевые проблемы информационной микроэкономики // Информационная экономика и концепции современного менеджмента: М-лы Первых друкеровских чтений. – М.: Изд-во РАН, 2006. – С. 46-55.
5. Иноземцев В.Л. За пределами экономического общества. Постиндустриальные теории и постэкономические тенденции в современном мире: Научное издание. – М.: Academia; Наука, 1998. – 640 с.
6. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. – Т.13. – М.: Политиздат, 1978. – С.5-9.
7. Маркс К., Энгельс Ф. Фейербах. Противоположность материалистического и идеалистического воззрений: (Новая публикация первой главы «Немецкой идеологии») // Маркс К., Энгельс Ф. Избр. произв.: В 3 т. – Т. 1. – М.: Политиздат, 1980. – С. 8.
8. Мартинюк С.Є. Генезис інформаційної цивілізації: Автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Запорізь. держ. ун-т. – Запоріжжя, 2001. – 20 с.
9. Колин К.К. Фундаментальные основы информатики: социальная информатика. – М.: Академ. проект, 2000. – 350 с.
10. Рева В.Е. Коммуникационный менеджмент. – Пенза: Изд. ПГУ, 2003. – 161 с.
11. Стониер Т. К новой теории информации // Информационная революция: наука, экономика, технология. – М.: РАН, 1993. – С. 43-47.
12. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Под ред. Е.Л. Вартановой.-- М.: Аспект Пресс, 2004. – 400 с.
13. Щербина В. Информационное общество в контексте коммуитарно-либертарной альтернативы // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2004. – № 4. – С. 158-171.
14. Masuda Y. Information Society as Postindustrial Society // World Future Society. – 1983. – № 5. – P. 29.

Стаття надійшла до редакції 25.05.2009 р.

